

autorke dr Nina Mihaljinac i ma Ana Fotev
u saradnji sa timom profesora i saradnika Katedre

Kako razvijati kulturu u Srbiji

stavovi o dilemama tranzicione kulturne politike

Sadržaj

I Tema istraživanja	1
II Cilj istraživanja	1
III Metode	1
IV Rezultati	3
- Podsticaj stvaralaštvu	3
- Donošenje odluka	6
- Finansiranje kulture	8
- Nacionalno - internacionalno	11
- Kulturna baština - savremeno stvaralaštvo	13
V Zaključak	16
VI Indeks pojmova	18
VII Literatura i linkovi	20
VIII O UNESCO Katedri za kulturnu politiku i menadžment	21
IX O autorkama studije	22

I Tema istraživanja

Kulturna politika je jedna od javnih politika kojom se uređuje oblast kulture odnosno, radi na negovanju kulturne baštine, razvoju savremenog stvaralaštva, podsticanju učešća građana u kulturnom životu, kao i vođenju međunarodne kulturne saradnje. To se postiže pomoću različitih mera i instrumenata (npr. osnivanje ustanova kulture, finansiranje programskih aktivnosti ustanova kulture ili projekata pojedinaca, zakonsko regulisanje oblasti, uređenje statusa samostalnih umetnika, strateško planiranje). Svaka kulturna politika temelji se na vrednostima koje društvo u određenom periodu razvija. Srbija se već izvesno vreme nalazi u takozvanom periodu tranzicije, kojeg obeležava **smena socijalističkog sistema upravljanja sistemom neoliberalnog kapitalizma i demokratije**. Napuštanje prethodnih i uvođenje novih vrednosti unosi **brojne dileme i konfuzije** u svim oblastima društvenog funkcionisanja, pa tako i u kulturi. Da li i u kojoj meri treba obezbediti javno finansiranje kulture, a u kojoj kulturne aktivnosti prepustiti tržištu i razvijati kreativne industrije; da li u procesu evrointegracija ulagati više u projekte internacionalizacije ili negovanje nacionalne kulture? – neka su od pitanja s kojima su donosioci odluka suočeni. Istraživanje UNESKO Katedre kulturi i kulturnu politiku i menadžment bavi se stavovima ljudi, a pre svega studenata društvenih, humanističkih i umetničkih fakulteta na temu nekih od ključnih dilema kulturne politike u savremenoj Srbiji.

II Cilj istraživanja

Profesori i saradnici UNESKO Katedre za kulturnu politiku i menadžment često su uključeni u proces *konsultacija* o tome na koji način treba upravljati sistemom kulture u Srbiji. S obzirom na to da se pitanja o strateškom razvoju društva, pa tako i kulture, retko postavljaju građanima Srbije, te da nema podataka o tome kako oni vide ulogu kulturnog sistema – naša želja je bila da podignemo svest o značaju strateškog planiranja u kulturi, da se upoznamo s ovim stavovima i da **dobijene rezultate koristimo u budućim istraživanjima i prilikom davanja daljih preporuka za usmeravanje razvoja kulture u Srbiji i šire**. Takođe, smisao istraživanja bio je da se u javnosti još jednom inicijativom skrene pažnja na temu kulturnog razvoja i ukaže na mesto koje kultura ima u opštem procesu napredovanja društva, te da se predoče neki važni pojmovi u oblasti kulturne politike pomoću kojih se čitavo polje može bolje razumeti.

III Metode

Teorijsku osnovu istraživanja čine dokumenti koji se bave strateškim razvojem kulture i dilemama razvoja kulturne politike u tranzicionim zemljama. Na prvom mestu, to je dokument **URAVNOTEŽENJE DELOVANJA: 21 STRATEŠKA DILEMA U KULTURNOJ POLITICI**. Pet pitanja o dilemama razvoja kulturne politike izvedena su iz ovog dokumenta, a odabrana su kao značajna za specifičnu situaciju razvoja kulture u Srbiji. Na primer, o dilemama „budžetsko – tržišno finansiranje“ ili „nacionalno – internacionalno“ veoma se često debatuje u stručnim krugovima – pa se može reći da su to dva (nerazrešena) pitanja od velikog značaja za savremenu Srbiju. Kao što to predlaže dokument *Uravnoteženje delovanja: 21 strateška dilema u kulturnoj politici*, dileme se ocenjuju na skali koja ima neparan broj stupnjeva, na primer ovako:

NACIONALNI PROJEKTI – INTERNACIONALIZACIJA

1 – 2 – 3 – 4 – 5 – 6 – 7 – 8 – 9

Najudaljeniji brojevi (1 ili 9) označavaju isključivo ulaganje u jednu oblast (npr. samo u projekte koji podstiču nacionalnu kulturu odnosno, samo internacionalne), a oni između „balansiraju“ između dve oblasti (npr. ocenom 3 sugerise se da je u nacionalne projekte potrebno ulagati oko 70% resursa, a u međunarodne 30%; ako se ova dilema oceni peticom, predlažu se potpuno jednaka ulaganja).

Glavni metod analize bio je **onlajn upitnik**, koji je sadržao dva pitanja o osnovnim podacima ispitanika (godine i oblast interesovanja), 5 strateških dilema i prostor otvoren za ostavljanje komentara. Upitnik je distribuiran različitim onlajn kanalima i odgovorilo je 267 osoba. Upitnik su u najvećoj meri popunjavale osobe između 18 i 30 godina, zainteresovane za oblast umetnosti, kulture i društvenih nauka (budući da je upitnik na prvom mestu distribuiran putem kanala komunikacije koji okupljaju studente društvenih nauka i umetnosti). Figure 1 i 2 pokazuju preciznije podatke.

Fig. 1

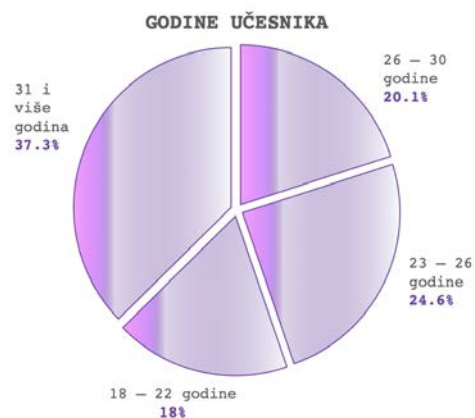

Fig. 2

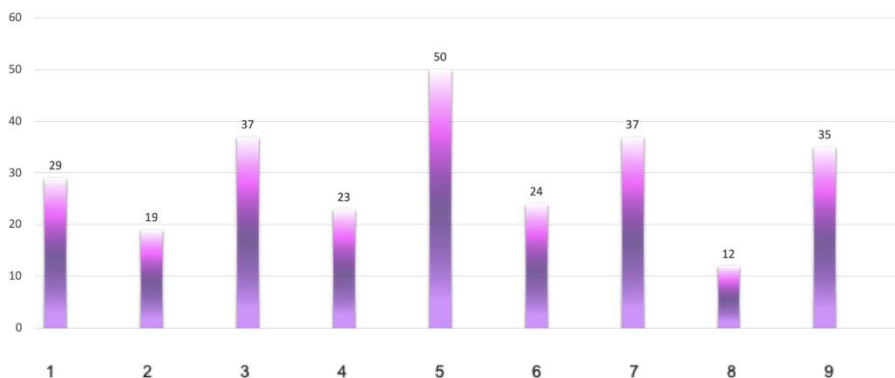

IV Rezultati istraživanja

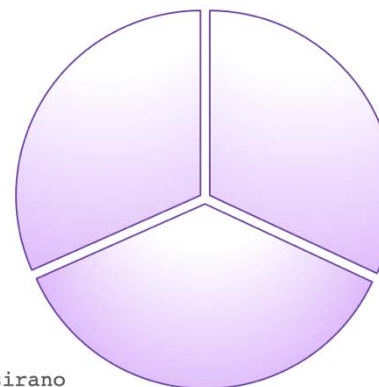
Dilema 1. U kojoj meri bi ustanove kulture trebalo da razvijaju vrhunsko umetničko stvaralaštvo (1) / stvaralaštvo svih kulturnih grupa, bez obzira na umetnički kvalitet (9)

1. U kojoj meri bi ustanove kulture trebalo da razvijaju vrhunsko umetničko stvaralaštvo (1) / stvaralaštvo svih kulturnih grupa, bez obzira na umetnički kvalitet (9)

1a Podsticaj stvaralaštvu

Amatersko stvaralaštvo
31.6%

Vrhunsko umetničko stvaralaštvo
31.9%

Balansirano
36.4%

Na ovo pitanje su učesnici istraživanja dali balansiran odgovor, pa rezultati pokazuju svest o podjednakom značaju promocije vrhunskih umetničkih vrednosti s jedne strane, i razvoja umetničkog i kreativnog stvaralaštva svih građana s druge.

I dok i jedan i drugi polaritet doprinose kulturnom životu i kulturnom razvoju, ipak zauzimaju sasvim različite pristupe. Prvi pristup podsticanja vrhunskog stvaralaštva odnosi se na proces *demokratizacije kulture*, a drugi pristup podsticanja stvaralaštva svih kulturnih grupa na koncept *kulturne demokratije*. **Demokratizacija kulture** podrazumeva prosvetiteljski pristup vođenja kulturne politike kroz predstavljanje i promociju kulturnih i umetničkih sadržaja čija je vrednost već proverena i potvrđena (vrednosti elitne, tzv. visoke kulture, filozofije, nauke). Demokratizujući kulturu, država finansira i promovise vrhunske intelektualne i stvaralačke domete, obezbeđujući mehanizme za njihovu recepciju i dostupnost (izgradnja kulturne infrastruktura poput lokalnih kulturnih centara ili domova kulture, koji svim ljudima koji žive na određenoj teritoriji omogućuje dostupnost kulturnih sadržaja, i to posredstvom bogatog spektra obrazovnih, animacionih i medijacionih programa; obezbeđivanje besplatnog ulaza itd). Na ovaj način, država promovise poželjne društvene vrednosti i aktivno učestvuje u formiranju ukusa, društvene svesti, normi i oblika ponašanja. Evropske države su tradicionalno davale veću podršku vrhunskom umetničkom stvaralaštvu (Francuska daje najbolji primer), no usled razvoja liberalnih ideja, paradigma demokratije se menja, pa se sve više evropskih zemalja okreće

ka modelu kulturne demokratije. **Kulturna demokratija** podrazumeva davanje podsticaja kulturnoj raznovrsnosti i izrazima različitih kulturnih grupa - amaterskom stvaralaštvu, stvaralaštvu nacionalnih manjina i društveno osetljivih grupa, marginalnoj, alternativnoj umetnosti, umetnosti za decu, proizvodima popularne, omladinske kulture i slično. Taj koncept naglašava da je sama vrednost kulturnih i umetničkih produkta u stvaralačkom procesu i njegovom značaju za pojedinca. Skandinavske zemlje kao zemlje blagostanja u kojima se teži što većem stepenu ostvarenja društvene ravnopravnosti, nastoje da podstiču amaterizam i kreativnost kao bitnu veštinu kod svih ljudi. Zbog negativnog iskustva iz prošlosti, Nemačka daje veću podršku alternativnoj kulturi (posebno u Berlinu) i stvaralaštvu nacionalnih, verskih, etničkih, seksualnih i drugih manjina. SAD predstavljaju primer nemešanja države u kulturno i umetničko stvaralaštvo (liberalni model kulturne politike), pa otud u potpunosti podstiču kulturnu demokratiju. Privatna lica i organizacije u SAD-u samostalno kreiraju i finansiraju kulturne sadržaje i infrastrukturu (ili funkcionišući na tržištu ili kroz sistem privatnih donacija i sponzorstava), što ima prednosti u smislu slobode umetničkog i stvaralaštva i izražavanja kulturnog identiteta, ali i određenih ograničenja. Na primer, usled ekonomskih kriza - mnoge ustanove kulture koje ispunjavaju javni interes i promovišu različite vidove stvaralaštva (biblioteke, umetničke trupe, pozorišta...) gube finansiranje i moraju da se zatvore, ostavljajući građane bez pristupa kulturnim dobrima i umetničkom stvaralaštvu.

Kada je reč o kulturnoj politici Srbije u ovom pogledu, moglo bi se reći da je politika balansiranog ulaganja vođena i u socijalističkom i u postsocijalističkom periodu, s tim da se u periodu samoupravljanja u potpunosti težilo kulturnoj demokratiji. U SFRJ država je putem brojnih instrumenata davala podsticaj vrhunskim umetnicima i umetničkom stvaralaštvu (Ivo Andrić, Petar Lubarada, Ivan Meštrović, Miroslav Krleža, Ljubica Marić, Bogdan Bogdanović, BITEF, BEMUS, Atelje 212, mreže muzeja savremene umetnosti, učešće na svetskim prestižnim manifestacijama...), a u isto vreme je osnivala mrežu domova kulture po svim jugoslovenskim gradovima i opštinama, podstičući amaterizam i različite umetničke forme (tu su poznati foto i kino klubovi, amaterska kulturno-umetnička društva, stvaralaštvo za decu, alternativna umetnost i časopisi). U samoupravnom socijalizmu se čak težilo ka povlačenju države iz upravljanja kulturom, tako da samoupravne zajednice u ustanovama kulture budu samostalne u kreiranju programa, a finansiranje je trebalo da obezbede kroz direktnu saradnju sa samoupravnim zajednicama u preduzećima. Danas država podržava vrhunsko umetničko i kulturno stvaralaštvo putem finansiranja značajnih ustanova i manifestacija (npr. Narodno pozorište s operom i baletom u Beogradu, Beogradska filharmonija, Časopis Matice srpske, Oktobarski salon, reprezentativna strukovna udruženja kao što su ULUS, UDUS, ULUPUDS, UMUS), te kroz nagrade za životno delo i trajni doprinos kulturi (Nagrada grada Beograda, nacionalne penzije...). Stvaralaštvo svih kulturnih grupa takođe dobija podsticaj kroz finansiranje ustanova, programa i projekata svih aktera u kulturi - i javnih, i privatnih, i civilnih organizacija. Na primer, finansijsku podršku dobijaju Muzej naivne i marginalne umetnosti u Jagodini, Galerija naivne umetnosti u Kovačici, brojni projekti organizacija-članica Asocijacije Nezavisna kulturna scena Srbije. Pri Ministarstvu kulture i informisanja otvara se i poseban poziv za projekte kulturnih delatnosti nacionalnih manjina, osoba sa invaliditetom, kulturnih delatnosti dece i za decu i mlade, pripadnika drugih društveno osetljivih grupa, izvornog narodnog i amaterskog stvaralaštva. Značaj davanja podsticaja stvaralaštvu svih kulturnih grupa promovisan je kroz različita međunarodna dokumenta koja je država Srbija usvojila i ratifikovala posle 2000. godine, npr. UNESCO Konvencija o zaštiti i unapređenju raznolikosti kulturnih izraza (2005), Bela knjiga o interkulturalnom dijalogu (Savet Evrope, 2008), itd.

Razmišljanje o ovoj dilemi razvoja kulture vodi i ka pitanju postavljanja kriterijuma za utvrđivanje vrhunskih umetničkih vrednosti, osiguravanju kvaliteta, potom i raspravi da li su instrumenti zabrane takozvanog kiča i šunda povoljni po kulturni razvoj i poželjni ili, pak, nepovoljni i nepoželjni (represivni). Nekoliko učesnika istraživanja iznelo je u komentarima stavove na ovu temu:

- 1) *„Mislim da bi prevashodno kultura u Srbiji trebalo da postoji pošto ne postoji. Ono što se kao naziva kulturom je gomila snobova koji tripuju neke rase gospodara, a ostatak je horor film najgore vrste.“*
- 2) *„(Ne)Kulturni sadržaji u medijima treba da budu strogo kontrolisani.“*
- 3) *„...apsolutno nikakva pozadina ne sme da utiče na kvalitet plasirane umetnosti. Treba obratiti pažnju i na debatu o definisanju umetnosti, jer u vremenu redefinisavanja moralnih normativa umetnost, kao odraz stanja ljudske svesti, se takođe redefiniše i ukoliko se taj proces prepusti slučaju, veoma lako može doći do relativizacije i obesmišljavanja pojma lepog i samim tim kriterijuma umetničkih dela.“ (deo kometnara)*
- 4) *„Treba uključiti što više dece i mladih, podržati i finansirati njihove projekte. Ne moramo težiti vrhunskim kulturnim i umetničkim dostignućima, već razvijanju ljubavi prema kulturi i kulturnim vrednostima, a kvalitet će doći iz toga. Polako ali sigurno.“*

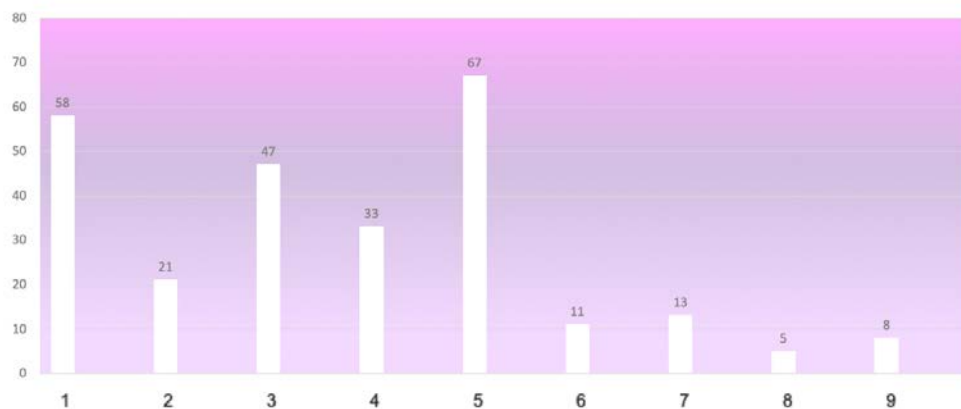
U vezi s problemom održavanja kvaliteta kulturnih i umetničkih programa govori još nekoliko komentara učesnika-ca istraživanja koji kvalitet programa dovode u vezu s nestručnošću kadrova, posebno u lokalnim samoupravama:

- 5) *„Zakonom predvideti sankcije za lokalne samouprave koje ne poštuju zakone iz oblasti kulture i utiču na širenje šunda, kiča, lake zabave, nestručnosti i uništavanje objekata ustanova kulture.“*
- 6) *„Dobar deo problema u kulturnoj politici Republike Srbije počiva u centralizaciji događaja iz domena akademske umetnosti, međutim to je stari i svima poznat problem. Ono što je još gora činjenica je to da u unutrašnjosti Srbije postoji i infrastruktura i publika koja bi konzumirala urbanu, savremenu i angažovanu umetnost, međutim urednici kulturnih sadržaja u takvim ustanovama jednostavno nisu ljudi iz struke i otud potiče glavna problematika. Naročito što se godinama ne iskazuje zainteresovanost da se upravo taj problem reši, niti nađe model za rešenje“*
- 7) *„Ustanove kulture u celoj zemlji uvesti u sistem koji ne bi trebalo da je centralizuje, već da nadgleda primenu zakona, evaluira kvalitet programa, daje preporuke lokalnim finansijerima, jer u suprotnom lokalne vlasti ne primenjuju zakon, u ustanovama rade nestručni kadarovi i realizuju se programi diskutabilnog kvaliteta na kojim se formiraju generacije mladih.“*

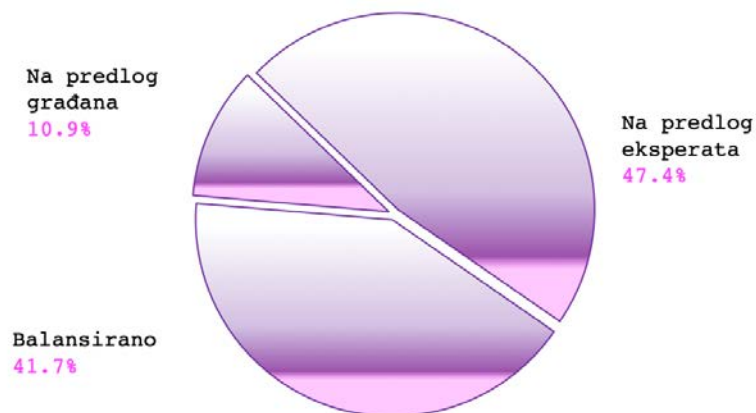
Ovakvi stavovi ukazuju na potrebu da se odrede vrednosti i koordinisano upravlja kulturnim razvojem, radi na osiguravanju kvaliteta, pronalaženju pravih autoriteta u oblasti, ali bez upadanja u zamku elitizacije sistema kulture.

Dilema 2. Na čiji predlog bi trebalo donositi odluke u domenu kulturne politike? Na predlog eksperata (1) / na predlog građana (9)

2. Na čiji predlog bi trebalo donositi odluke u domenu kulturne politike? Na predlog eksperata (1) / na predlog građana (9)

2a *Donošenje odluka u kulturi*

I u ovom slučaju je najviše učesnika istraživanja dalo balansiran odgovor, međutim, upadljiva je razlika između stava da bi o kulturnoj politici trebalo da odlučuju eksperti (47,4%) spram građana (10,9%).

S obzirom na to da „živimo u vremenu gde pragmatičnosti i tehokratija dominiraju“ (Dimirtije Vujadinović u Matarasso i Landry 2003:5), na snazi je pristup **donošenja odluka odozgo na dole** - gde o javnoj praktičnoj kulturnoj politici odlučuje manji broj donosilaca odluka - tehnokrata, a ne sami građani. U takvim okolnostima, normalizovana je ideja da donošenje odluka treba da bude prepušteno nekome drugom - najpre stručnjacima, što se vidi i u rezultatima istraživanja. Međutim, opasnost procesa donošenja odluka s vrha jeste to što tehnostrate neretko nisu svesne interesa i navika građana, te odluke koje donose nisu u skladu sa stvarnim potrebama društva. Takođe, u uslovima velikih političkih pritisaka na kulturu, kada privatni nadvladaju javni interes, mišljenje stručnjaka može biti odbačeno ili iskorišćeno za opravdavanje za nepovoljnih odluka.

Da bi se na pitanje o odlučivanju u domenu kulturne politike dobio odgovor: građani (**pristup odozdo na gore**), potrebno je da građani sami sebe prepoznaju (i žele da pozicioniraju) kao ravnopravne, ako ne i kao ključne aktore u donošenju odluka u domenu javnih politika.

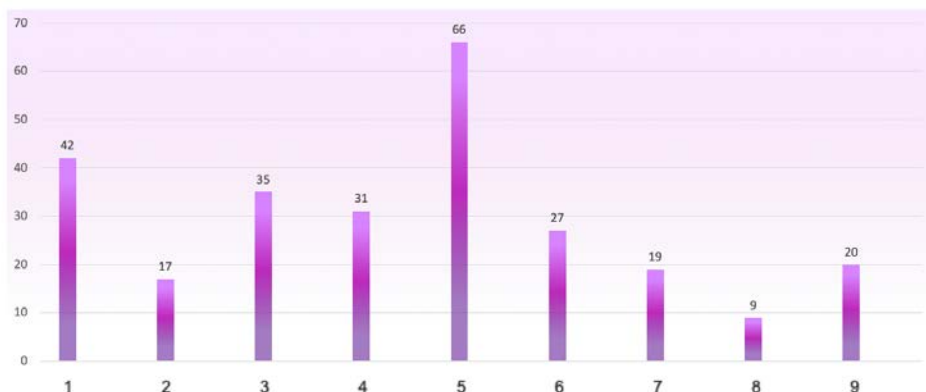
Izgleda da je aktuelni odgovor indikativan za situaciju da je u današnjem društvu većini stanovnika oduzeta realna moć donošenja odluka, o čemu između ostalog svedoče i masovni protesti u Srbiji i gradovima Evrope i sveta, te da ne postoje funkcionalni mehanizmi zajedničkog upravljanja. Zato dolazi do porasta interesovanja za socijalizam, anarhizam, različite oblike samoorganizovanja i kooperativa, a pojedini aktivisti i istraživači kod nas se vraćaju na izučavanje samoupravnog sistema organizovanja iz perioda SFRJ (projekti poput: *Zajedničko.org*, *Samoorganizovani univerzitet Svetozar Marković*, *Studije socijalizma...*)

Zbog svih problema koje donosi isključivanje ljudi iz procesa donošenja odluka, evropske kulturne politike nastoje da uvedu modele koji podrazumevaju uključivanje različitih aktera u kulturi (stručnjaci u kulturi, lokalne zajednice, predstavnici drugih resora poput turizma, obrazovanja); Evropska unija promovise koncept dvosmerne komunikacije s publikom tj. aktivnog uključivanja publike u kreiranje programa ustanova kulture. Faro konvencija primer je instrumenta kulturne politike kojim se podržava participativni pristup u interpretaciji evropskog kulturnog nasleđa (Council of Europe, Faro convention, 2005). No, pitanje je da li bi i uključivanje i davanje više prava glasa različitim akterima doprinelo suštinskim promenama unutar sistema gde donošenje odluka nije isključivo u rukama građana. Generalno uzev, treba istaći stav da suštinska moć donošenja odluka ljudi proističe iz moći rukovođenja javnom sferom (javni resursi, zakoni, sloboda govora...) tj. vođenja svih javnih politika, pa tako i kulturne.

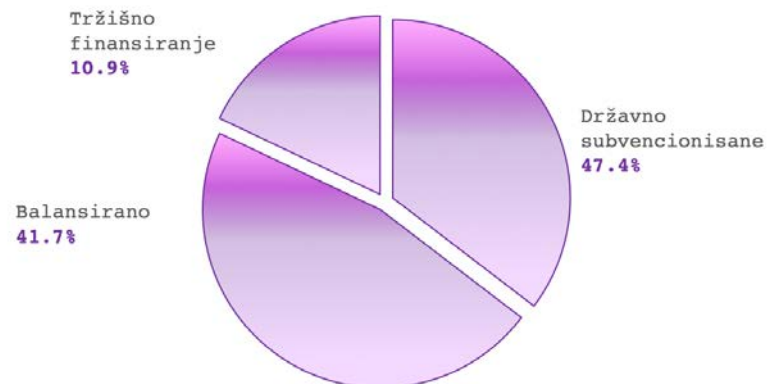

Dilema 3. Kulturne i umetničke delatnosti bi u najvećoj meri trebalo da budu državno subvencionisane (1) / da funkcionišu na tržištu (9)

3. Kulturne i umetničke delatnosti bi u najvećoj meri trebalo da budu državno subvencionisane (1) / da funkcionišu na tržištu (9)

3a Finansiranje kulture

Odgovor na treću dilemu državno - tržišno subvencionisanje ukazuje na stav učesnika istraživanja da državno subvencionisanje i državno intervenisanje imaju veće prednosti u odnosu na tržišno finansiranje, gde se opstanak i uspeh kulturnih i umetničkih delatnosti zasniva na meritokratskom principu.

Kako zapažaju autori dokumenta na kom je ovo istraživanje zasnovano, „podela između privatnog i javnog učešća u kulturnom sektoru je zasnovana više na istorijskoj tradiciji i vrednostima, nego na politici” (Matarasso i Landry 2003:20). Višedecenijsko iskustvo funkcionisanja socijalističke države koja je obezbeđivala upravljanje javnim sredstvima (tj. društvenom svojinom) i ograničavala razvoj privatnog sektora ostavilo je jak trag na razumevanje uloge države u vođenju društva. „Država se i dalje shvata kao ključna distributivna agencija, ali i glavni akter u preusmeravanju tranzicije, upravljanja privredom, kao i akter izlaska iz krize” (Ružica, 2010: 38-41). Međutim, tranzicija ka neoliberalnom kapitalizmu, koji podrazumeva razvoj i podsticanje slobodnog tržišta, te sektorsku podelu (javni - civilni - privatni), dovela je do slabljenja uloge države, kao i domaće privrede, tako da je donela brojne dileme i praktične izazove. Da li svi akteri - i javne, i civilne, i privatne organizacije treba da imaju pravo na korišćenje javnih sredstava i drugih javnih resursa; šta se dobija, a šta gubi komercijalizacijom kulturnih i umetničkih sadržaja; koji je interes privatnih organizacija da ulažu u kulturu i da li se on kosi s javnim interesom; da li uvođenje civilnog sektora na neki način rasterećuje državu odgovornosti za zaštitu građana i čuvanje njihovih interesa - samo

su neka od pitanja koja su postavljena prilikom javnih debata i u okviru različitih umetničkih, kulturnih i istraživačkih projekata (npr. *Sređivanje dvorišta*, NKSS).

Državna intervencija podrazumeva sistem **direktnih subvencija**, dakle, direktno finansiranje programa u kulturi i rada pojedinaca. Takav model obezbeđuje sigurnost u delovanju aktera u kulturi, priliku za dugoročno planiranje, eksperimentisanje, istraživanje, organizaciju i finansiranje produkcijski zahtevnih projekata, ravnomeran razvoj kulturnog života, uključivanje svih grupa publike. Mnoge umetničke forme bez državne intervencije ne bi opstale (pogotovo u Srbiji ukoliko se ima u vidu veoma slaba kupovna moć dve trećine građana Srbije, koji na mesečnom nivou za učešće u kulturnim aktivnostima mogu da izdvoje do 2000 dinara mesečno). Politika državnog ulaganja, ka kojoj umetnici tradicionalno i teže, pretpostavlja negovanje i opstanak ugroženih umetničkih/kulturnih formi, veću dostupnost kulturnog sadržaja i smanjenje finansijske barijere koje bi u suprotnom uskratile mogućnost velikom broju građana da učestvuju u kulturnom životu. Dobra ilustracija je tradicionalno subvencionisanje ulaznica za pozorište u većini evropskih država. Zagovarači klasično liberalnih vrednosti i kritičari državnog ulaganja u kulturu bi na ovo gledali kao na veštačko održavanje nepoželjnih – a samim tim i trenutno nepotrebnih sadržaja, te na represivnu ulogu države koja od građana prikuplja novac za poreze i koristi ga za aktivnosti koje oni sami nisu birali da plaćaju. Na primer, jedna osoba u istraživanju navela je ovo: *„jedina istinski demokratska i pravedna pozicija je da budžet za kulturu treba ukinuti u potpunosti, zajedno sa Ministarstvom kulture i informisanja, a novac vratiti građanima koji su ga krvavo zaradili i omogućiti im da spram svojih preferencija biraju kulturni sadržaj koji će konzumirati“* (Istraživanje stavova o razvoju kulture, Univerzitet umetnosti, 2019). Još jedna pretnja kada je reč o državnom finansiranju (i to u slučaju kada građani nisu direktno uključeni u proces donošenja odluka, nego je moć donošenja odluka delegirana stručnim telima), odnosi se na prekomerni politički uticaj. Zato se zakonom o kulturi kulturnim organizacijama garantuje autonomija i definišu se instrumenti koji to obezbeđuju (npr. javni konkursi za odabir rukovodilaca ustanova kulture s jasnim kriterijumima koji treba da obezbede stručnost). Kao što navode učesnici u istraživanju:

- 1) *„Na čelu kulturnih institucija treba da budu obrazovani umetnici i naučnici iz date oblasti (stručnjaci), a ne ljudi koji su na ta mesta došli političkim angažovanjem.“*;
- 2) *„Budžetske ustanove u oblasti kulture bi MORALE da zapošljavaju stručne, profesionalne i obrazovane kadrove.“*
- 3) *„Na direktorske pozicije bi trebalo postavljati stručnjake u oblasti kulture a ne partijske poslušnike. Kulturu treba decentralizovati. Država bi trebalo više da ulaže u kulturu.“*
- 4) *„Kulturna politika bi trebalo da se razvija nezavisno od stranaka koje vladaju. A to je, po mom iskustvu, gotovo nemoguće.“*

Argumenti u korist uvođenja **tržišnog finansiranja** prevashodno se odnose na pravilno vođen razvoj **kreativnih industrija**, koji bi obezbedio nova radna mesta i jačanje ekonomije, izvoz proizvoda kulture i promociju države u međunarodnim okvirima. Kritike tržišnog modela finansiranja odnose na problem smanjenja državnih ulaganja u neprofitne delatnosti u kulturi, komodifikaciju kulturnih i umetničkih sadržaja, prekarni rad, zavisnost stvaralaštva od popularnog ukusa, bujanje takozvanog kiča i šunda. Nedavne debate po tom pitanju vode se u kontekstu

kritike populističkog diskursa, te uvođenja i prevladavanja rijaliti programa u medijima koji su dobili dozvolu za emitovanje s nacionalnom frekvencijom. Kao reakcija na ovakve programe, pre nekoliko godina, studenti Pravnog fakulteta i Fakulteta muzičke umetnosti u Beogradu su „okupirali“ Trg Republike ispred tada godinama zatvorenog Narodnog muzeja, izvodeći dela klasičnog repertoara, uz transparent “Hoćemo kulturu a ne reality” (Blic 2015). Naredni broj časopisa *Kultura* takođe će biti namenjen upravo temi rijalitija. Jedan od učesnika istraživanja naveo je: „*ŽIVEO ROCK N' ROLL, CENZURA NA TELEVIZIJI JE POTREBNA - DOLE RIJALITI ŠOU.*”

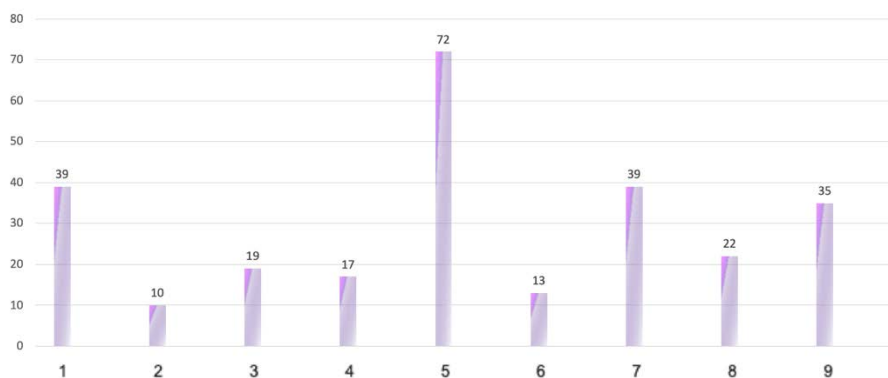
Rezultati ovog istraživanja pokazuju da - uprkos činjenici da je proces tranzicije odmakao - ispitanici ipak smatraju da država treba da ima moć i odgovornost za vrednovanje i finansiranje kulturnih delatnosti tj. čuvanje javnog interesa u kulturi i brigu o kulturnim potrebama građana.

* Prihodi i kulturne prakse

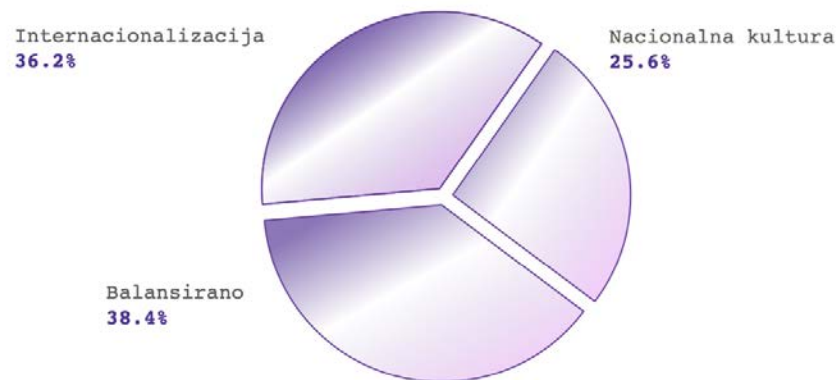
„Dve trećine ispitanika (i približno toliki procenat u populaciji Srbije) može mesečno da izdvoji za zadovoljenje svojih kulturnih potreba do 20 EUR (ili 2000 dinara). Jedna četvrtina može sebi da dozvoli da na kulturne sadržaje potroši do 50 EUR (ili 5000 dinara) mesečno, dok svega 7% stanovništva može sebi da dozvoli odlazak na jedan veći inostrani koncert sa partnerom/partnerkom, ili odlazak na dve do tri pozorište predstave u društvu mesečno, ili da kupi nekoliko knjiga ne naročito visokih cena - jer može sebi da priušti da potroši više od 5000 dinara na kulturna zadovoljstva” (Cvetičanin, Milankov, 2011:66).

Dilema 4. U predstojećem periodu, kulturna politika Srbije bi trebalo da bude usmerena na davanje više podsticaja negovanju nacionalne kulture, jezika, običaja (1) / internacionalizaciji (projekti s međunarodnom dimenzijom) (9)

4. U predstojećem periodu, kulturna politika Srbije bi trebalo da bude usmerena na davanje više podsticaja negovanju nacionalne kulture, jezika, običaja (1) / internacionalizaciji (projekti s međunarodnom dimenzijom) (9)

4a Nacionalno – internacionalno

Većina ispitanika navela je da neophodno jednako ulaganje i u razvoj i očuvanje i nacionalne i internacionalne kulture, s tim da je nešto malo veći procenat onih koji bi kulturnu politiku usmerili u pravcu internacionalizacije.

Stav da je potrebno raditi na očuvanju nacionalne kulture i jezika proističe iz prirodne potrebe ljudi za utvrđivanjem osećaja sigurnosti, pripadnosti kolektivu, istoriji, deljenjem zajedničkog iskustva, vrednosti, što ne isključuje potrebu za povezivanjem s drugim nacijama i kulturama. U uslovima razvoja kulturne globalizacije i transnacionalizma, koji imaju brojnih pozitivnih, ali i određenih negativnih aspekata po kulturni razvoj društava (npr. asimilacija i kulturna kolonijalizacija su negativne pojave) – potreba za održavanjem specifičnog nacionalnog kulturnog izraza može da postane prioritet. Zbog toga, recimo, neke države nadsinhronizuju inostrane filmove, štiteći sopstveni jezik. Kina je čak u jednom periodu zabranjivala holivudski film. Tako se i u Srbiji organizuju kampanje za promociju, upotrebu i očuvanje srpskog jezika, a posebno ćirilichnog pisma (kampanja Ministarstva kulture *Негујмо српски језик* iz 2016. godine). Novonastale države, takođe, kroz kulturnu politiku koja akcenat stavlja na očuvanje nacionalnog jezika i nacionalne kulture, formiraju i utvrđuju svoj novi nacionalni identitet. Radi se, dakle, o prirodnim procesima utemeljenim na ljudskim potrebama, čiji je cilj da se utvrdi identitet određenog kolektiva koji deli jezik, istoriju, običaje. Ipak, treba imati u vidu da savremeni koncepti kulturne politike predočavaju potrebu da se vodi

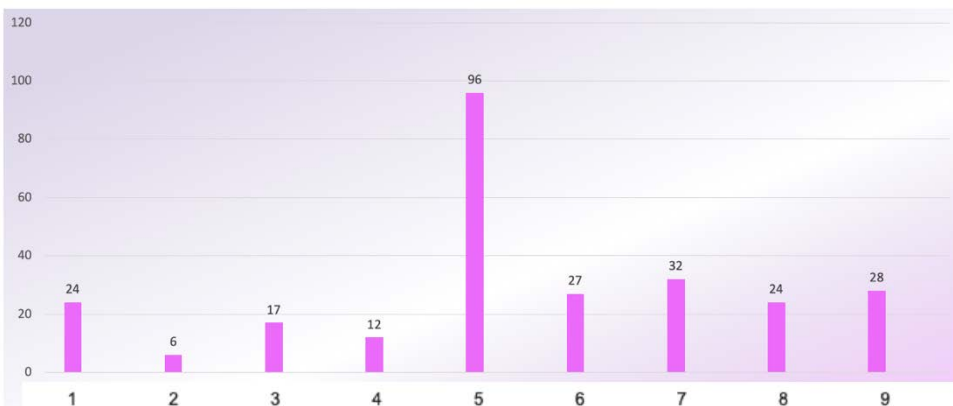
teritorijalno određena kulturna politika (territory driven cultural policy), koja podrazumeva brigu o svim nacionalnim i etničkim zajednicama i njihovom dijalogu s većinskom zajednicom. Dakle, kulturna politika mora da pruži podsticaj očuvanju jezika, kulturne baštine i stvaralaštvu svih nacionalnih i etničkih grupa koje žive na teritoriji države. Za Srbiju je to posebno važno s obzirom na veliki broj nacionalnih i etničkih manjina koje žive na njenoj teritoriji (posebno u Vojvodini, kao i na graničnim područjima). Zato Ministarstvo kulture, recimo, ima specijalizovani konkurs za stvaralaštvo manjinskih i ugroženih grupa, a postoji i 21 nacionalni savet za nacionalne manjine, čiji je rad regulisan posebnim zakonom (spisak se može naći putem ovog linka: <http://www.rik.parlament.gov.rs/latinica/linkovi-nacionalni-saveti-nacionalnih-manjina.php>). Novo pitanje i izazov za kulturnu politiku biće priliv i integracija izbegličkog stanovništva u Srbiji, koje dolazi iz ratnih zemalja na Bliskom istoku.

Nacionalna kultura može biti i nosilac programa bilateralne i međunarodne saradnje. Inostrani kulturni centri, ali i poneki proizvodi kreativne industrije upravo služe približavanju nacionalne kulture drugim kulturama, povezivanju i razvoju solidarnosti, te ostvarivanju dobrih odnosa ili širenju kulturnog uticaja. Srbija ima svoje kulturne centre u inostranstvu (Pariz, Peking), kao i atašee za kulturu pri ambasadama u (npr. u Beču), a na međunarodnim sajmovima predstavlja se, recimo, proizvodima čiji je dizajn utemeljen na nacionalnim i etničkim posebnostima ili uglednim ličnostima (Tesla, Pupin, proizvodi sa šarom pirotskog ćilima itd; videti više na stranici Grupe za kreativnu ekonomiju (<https://www.expo.kreativnaekonomija.com/>)). Internacionalizacija podrazumeva veću aktivnost u podsticanju međunarodne saradnje, kao i realizaciju projekata koji imaju nadnacionalnu ili transnacionalnu dimenziju. Najvažnije je pitanje šta se postiže internacionalizacijom i kako je ona strateški određena. Srbija i Jugoslavija su nastojale da održavaju dobre odnose sa različitim međunarodnim akterima – zapadnim zemljama (Evropa i SAD), Rusijom, Kinom, kao i zemljama trećeg sveta (pokret Nesvrstanih); trenutni strateški pravac je proces evrointegracija, pa Srbija učestvuje u mnogim programima Evropske unije za kulturu i nauku (Kreativna Evropa, Erasmus+, Horizon 2020). Nedavno je Nezavisna kulturna scena Srbije organizovala projekat *Zašto DA NE u EU?* (Seecult, 2015) koji upravo analizira pitanje priključenja Evropskoj uniji sa stanovišta kulture i kulturnog razvoja, a Desk Kreativna Evropa sproveo je istraživanje na temu strateških pravaca međunarodne i evropske kulturne saradnje, čiji su rezultati objavljeni u knjizi *Cultural diplomacy* (ed. M. Dragičević Šešić, Lj. Rogač, N. Mihaljinac, 2018). Tema kulturnog povezivanja zemalja s ovog podneblja (u zavisnosti od političkog konteksta pod regionom se podrazumeva Zapadni Balkan, zemalje bivše Jugoslavije, ili regiona Jugoistočne Evrope) postaje sve aktuelnija, a jedna od najznačajnijih inicijativa na tom polju bilo je potpisivanje *Deklaracije o zajedničkom jeziku* (<http://jezicinacionalizmi.com/>).

Uopšteno gledajući, učesnici istraživanja izneli su stav da je internacionalizacija izuzetno važna zbog kulturnog razvoja, profesionalizacije, razvoja savremenog stvaralaštva. U tom smislu, značajni komentar odnosio se na internacionalizaciju obrazovanja u domenu umetnosti: „Unaprediti i modernizovati studiranje, omogućiti razmenu informacija, podataka i iskustava studenata sa drugim studentima u Evropi, učešće u projektima, omogućiti praksu svakom studentu, umrežavanje i povezivanje na Fakultetu muzičke umetnosti.“ Takođe, učesnici istraživanja ukazali su na korisnost i značaj podsticanja mobilnosti, stipendiranja umetnika, finansiranje produkcije i slično.

Dilema 5. U predstojećem periodu, kulturna politika Srbije bi trebalo da bude usmerena na davanje podsticaja kulturnoj baštini (1) / savremenom stvaralaštvu (9)

5. U predstojećem periodu, kulturna politika Srbije bi trebalo da bude usmerena na davanje podsticaja kulturnoj baštini (1) / savremenom stvaralaštvu (9)

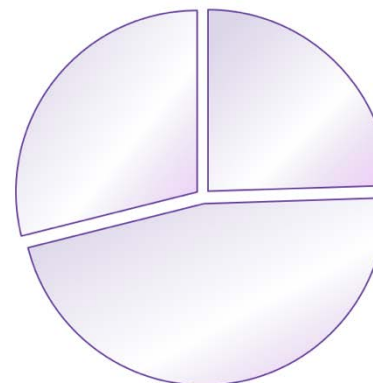

5a Baština – savremeno

Savremeno stvaralaštvo
31.5%

Balansirano
40.8%

Kulturna baština
26.7%

Odgovor učesnika istraživanja je da su neophodna podjednaka ulaganja u kulturnu baštinu i savremeno stvaralaštvo, što sasvim odgovara stavu autora dokumenta *Uravnoteženje delovanja: 21 strateška dilema u kulturnoj politici* – da se ni u kom slučaju ne sme zanemarivati ni jedno ni drugo. Uostalom, negovanje kulturne baštine i promocija stvaralaštva dva su od tri osnovna zadatka kulturne politike (treći je povećanje dostupnosti i podsticanje učešća građana u kulturnom životu).

„Kulturna politika treba neizbežno da vodi računa o prošlosti. Posle svega, kulturni izvori jedne zemlje dosežu unazad više stotina, ako ne hiljada godina, i savremena kulturna aktivnost je u velikoj meri oblikovana prema onome što joj je prethodilo..., mada „kulturna politika treba da izbegne preteranu sterilizaciju prošlosti, stavljajući je u lako svarljiv paket za turiste, omogućujući kulturnom nasleđu da živi i govori u savremenom kontekstu“ (Matarasso i Landry 2003:29). Očuvanje i razumevanje kulturne baštine je bitno sa stanovišta razvoja zdravog kolektivnog identiteta, kolektivnog samorazumevanja, osećaja pripadnosti i ponosa u odnosu na zajednicu kojoj se pripada. Iz takve potrebe proističu stavovi poput ovog: „Smatram da bi građani prevashodno trebali da budu upoznati sa nacionalnom kulturom, graditeljskim nasleđem, kao i tradicijom i običajima naše zemlje. Kada budu dovoljno upućeni, kada počnu da cene i poštuju sve što imaju, tek tada će doći do razvoja društva, kao i napretka u kulturnom razvoju.“

Ipak, moglo bi se reći da oblast kulturnog nasleđa u Srbiji pati od više složenih problema: zapostavljanje i zaborav, osećaj ugroženosti nacionalne kulture, zloupotrebe i politička kompromitovanost narativa prošlosti, revizionizam, ekskluzivnost ili isključivost sećanja, neiskorišćenost resursa... U mnogim slučajevima, kapitalni problem odnosi se na izostanak adekvatne zaštite i konzervacije kulturnih dobara, pa nezaštićena i neadekvatno upamćena (istražena, obrađena, arhivirana) kulturna baština nepovratno nestaje. Ugroženi spomenici pravoslavne kulture na Kosovu, kao i nezakonito postavljane gondole na Kalemegdanskoj tvrđavi koja je pod zaštitom UNESCO-a trenutno su goruće teme u polju brige o kulturnom nasleđu. Nisu retki stavovi o tome da je nacionalna kultura ugrožena (npr. jedan učesnik istraživanja istakao je: "Значај српског писма - ћирилице која полако нестаје у Србији"), a tome nije doprinela činjenica da su najznačajnije institucije kulturne baštine u zemlji bile godinama zatvorene (Narodni muzej, MSUB). Drugi krupan problem upravljanja kulturnom baštinom odnosi se na politizaciju, zloupotrebu nasleđa, revizionizam, a u slučaju mnogih segmenata prošlosti na snazi je *politika zaborava* (Connerton 2008). Otud postoje i brojne dileme u pogledu prepoznavanja značaja i interpretacije određenih segmenata kulturne baštine, te uspostavljanja različitih ideoloških perspektiva: kako interpretirati i obrađivati takozvano disonantno nasleđe osmanskog carstva, perioda balkanskih i svetskih ratova, socijalizma, perioda devedesetih i tako dalje (radi se o nasleđu oko kojeg postoje različiti stavovi, kontradiktorni, rivalski sklopovi sećanja); da li su sve perspektive gledanja na prošlost zastupljene - na primer, feministička, klasna...; koji sve akteri treba da vode politiku sećanja, koja je sada u Srbiji u nadležnosti Ministarstva odbrane. Jedan učesnik-ca istraživanja podcrtao je problem političkog uticaja na upravljanje kulturnom baštinom u Srbiji, objašnjavajući zbog čega smatra da je potrebno orijentisati se ka savremenom stvaralaštvu: „Veoma je jak nacionalizam u zvaničnoj retorici npr. Ministarstva kulture, te iz tih razloga prednost dajem internacionalizaciji i savremenoj umetnosti jer se nacionalna baština štiti i podstiče selektivno, prema političkoj podobnosti, a u korist izvesnih političkih ciljeva.“ Ipak, pitanje je da li se rešenje za neadekvatno upravljanje kulturnim nasleđem može tražiti u preusmeravanju na savremeno stvaralaštvo ili je bolje unaprediti delatnosti u domenu zaštite i interpretacije kulturne baštine.

Pored značaja za pravilno samorazumevanje i kohezije kolektiva, kulturna baština je bitan resurs međunarodne saradnje, stvaranja pozitivnog imidža, kao i kulturnog turizma. *Evropska godina kulturnog nasleđa 2018* upravo je promovisala nasleđe kao faktor društvenog i kulturnog povezivanja kontinenta (cilj je bio pronaći i promovisati zajedničke elemente evropske prošlosti), a pored toga i kao bitan faktor održivog razvoja (polja koje otvara radna mesta i donosi profit). Evropa je prva destinacija kulturnog turizma u svetu (oko 50% udela svetskog tržišta!), i to zahvaljujući bogatoj kulturnoj baštini. Srbija takođe ima značajne potencijale za razvoj kulturnog turizma, tako da bi se prema mišljenju jednom od učesnika istraživanja, „u narednom periodu trebalo zalagati za veću motivisanost i spremnost zaposlenih u kulturnom sektoru da marketinški propagiraju nacionalno blago koje bi trebalo ukorporirati u inostrane projekte, kako bi radili na vraćanju domaće publike, a ujedno i na prezentovanju materijalne i nematerijalne kulturne baštine Republike Srbije.“ Evropska unija je pomogla na ovom polju (konzervacija Golubačke tvrđave ili tvrđave u Baču).

I kulturna baština i savremeno stvaralaštvo, dakle, predstavlja vitalni organ društvenog funkcionisanja i ekonomskog razvoja i zaslužuju jednaku pažnju i posvećenost kulturne politike. Uostalom, savremeno stvaralaštvo je resurs buduće kulturne baštine, a osim toga - mnogi

projekti savremenog kulturnog i umetničkog stvaralaštva upravo za temu imaju kulturno nasleđe, te pomažu čuvanju i produbljivanju sećanja. Takav stav zastupa većina učesnika istraživanja:

- 1) *„Danas mi se pitanje da li u jednom ili drugom pravcu ići nekako čini kao da podrazumeva razgraničavanja koja mi nisu poznata. U suštini, lično verujem da nedostaje podsticanje savremenog stvaralaštva. Ono je krajnje normalna stvar. Na primer, u Budimpešti je krajem prošle nedelje otvorena izložba Derko sa preko 15 radova mladih umetnika koji su dobili stipendiju da stvore svoja umetnička dela. Takve fondacije neće od svakoga napraviti umetnikom, ali barem otvaraju mogućnost i daju sredstva za materijale umetnicima za rad, meni ta vrsta kulturne politike nedostaje kod nas, verovatno ponovo, iz ličnih razloga.“*
- 2) *„Kada govorimo o savremenom stvaralaštvu, ne znači da se isključivo odričemo srpske kulturne baštine, već treba ulagati u nastavak stvaranja nečega što će u sledećem veku nazivati kulturnom baštinom.“ (deo komentara)*
- 3) *„kulturno nasleđe kao inspiracija savremenim umetnostima - preplitanje.“*
- 4) *„Mišljenja sam da je poželjno da kulturna politika Srbije bude balansna i da se pronađe zlatna sredina negovanja nasleđa i kulturne baštine, ali i i podsticanja savremenog stvaralaštva i razvijanja internacionalizacije. Obe strane su izuzetno važne, kao i zainteresovanost države i funkcionisanje na tržištu. Isto tako smatram da je kvalitetnom i permanentnom edukacijom i podsticajima moguće ostvariti tu balansiranost.“*

Na kraju se može izneti zaključak Matarasa i Landrija „potreba da se zaštite istorijske zgrade, okolina, zajednica ili folklorna tradicija vrlo često se činiti urgentnijom nego podrška savremenom inovatorskom ili kontroverznom radu. Međutim, sve dok se pažnja i sredstva ne usmere ka ohrabrenju i podršci eksperimentalnih avangardnih i kritičkih kulturnih aktivnosti, uvek prisutna opasnost od rascepa između državne kulturne politike i aktuelnog kulturnog razvoja može samo rasti. Izazov politici je da osigura dobro razvijanje čitavog kulturnog lanca jer bi se posledice negiranja jedne karike osetile na čitavom lancu. Kultura je život, razvoj i promene, te je uloga kulturne politike da osigura da ona to i ostane“ (Matarasso i Landry, 2003:29).

V Zaključak

Na osnovu rezultata istraživanja moguće je definisati nekoliko zaključaka:

- 1) Učesnici istraživanja shvataju kulturu kao polje u kojem se oblikuju društvene vrednosti, norme, stavovi (šira definicija kulture);
- 2) Uglavnom smatraju da je potrebno balansirano delovanje u kulturi;
- 3) Ne vide se kao akteri donošenja odluka u domenu kulture i kulturne politike, već smatraju da stručnjaci treba da rukovode sektorom (donošenje odluka s vrha) uz izolaciju od političkog uticaja;
- 4) Država je viđena kao važan akter u zaštiti javnog interesa u kulturi i održavanju kvaliteta umetničkih i kulturnih programa;
- 5) Izneli su zabrinutost i veliki broj kritika na račun kvaliteta kulturnih i umetničkih, a posebno programa u medijima, te smatraju da je potrebno da se obezbede mehanizmi za postizanje kvaliteta u umetničkim i kulturnim programima i medijima. Glavni razlog za ovu situaciju pronalaze u nestručnim – politički postavljenim – kadrovima, a posebno na nivou lokalnih samouprava;
- 6) Istakli su problem centralizovanosti kulturnog života i potrebu da veći broj građana bude uključen u kulturne aktivnosti (povećanje participacije);
- 7) Istakli su potrebu za većim ulaganjima u kulturu i boljom podrškom umetnicima (od obrazovnog sistema, preko poboljšanja finansijskog statusa umetnika do podsticanja internacionalizacije njihovog rada, mobilnosti...);
- 8) Pitanje o podsticaju kulturne baštine i savremenog stvaralaštva otkrilo je izvesne kontradickije koji se tiču odnošenja društva prema baštini; s jedne strane, iskazana je važna potreba za negovanjem i očuvanjem nacionalne kulturne baštine i jezika, kao uslova za zdravo samorazumevanje i odnos s drugim narodima i kulturama, a s druge strane – kritikovane su prakse zloupotrebe nacionalne kulture ili tzv. nacionalizam u pristupu rukovanju baštinom, zbog čega više podsticaja treba dati savremenom stvaralaštvu). To upućuje na činjenicu da kultura sećanja u Srbiji nije adekvatno razvijena.

Dubina uočenih problema i neveliki optimizam u pogledu analize kulturnog sistema zemlje u suštini upućuje na niz drugih problema u društvu i neadekvatno vođenje drugih javnih politika (ekonomske, socijalne, privredne...). To znači da će razvoj sektora kulture bitno zavisiti od opšte društvene, političke i ekonomske situacije u zemlji. Slabljenje uloge države i smanjena ulaganja u kulturu, sve manja briga o javnom interesu, permanentno stanje tranzicione stabilnosti – u stvari – objašnjavaju opšte odsustvo strateškog promišljanja, iako je ono – po pravilu – suštinski važno za izlazak iz krize.

Kao najbitniji uvid koristićemo sledeće: budući da među ispitanicima postoji svest o tome da se u polju kulture razvijaju vrednosti i poželjni oblici društvenog ponašanja, a da se oni s druge strane ne

vide kao akteri u donošenju odluka, neophodno je intenzivnije raditi na promociji ideje zajedničkog upravljanja u kulturi, otkrivanju starih i pronalaženja novih modela takvog odlučivanja. Uključivanje ljudi i stručnjaka u proces donošenja odluka, povećanje dostupnosti kulturnog sadržaja i učešća u kulturnom životu, briga o kvalitetu sadržaja kulturnih programa, te udaljavanje od političkog uticaja - trebalo bi da budu opšti prioriteti kulturne politike Srbije.

VI Indeks pojmova

KULTURA se u užem smislu može razumeti kao umetnost i umetničko stvaralaštvo, dok se u širem, antropološkom shvatanju, razume kao specifičan način života (na primer, kultura nekog naroda ili neke društvene grupe kao što su hipsteri, anarhisti, sportski navijači, itd.). „Kultura obuhvata sve strukture, načine i uslove života jednog društva, kao i različite načine na koje se jedinka izražava i ostvaruje u tom društvu“. Kulturna politika može da pođe od uže definicije kulture, što bi značilo da uređuje samo oblast umetničkog stvaralaštva i kulturne baštine koju čine umetnička dela i materijalna kulturna dobra, ali takođe može da ima širi opseg. U tom slučaju, davala bi podršku različitim programima i projektima u kulturi koji razvijaju određene modele ponašanja, vrednosti i običaje, nematerijalnu kulturnu baštinu, koji ne uključuju direktno umetničko stvaralaštvo. Kulturna politika ne treba da polazi od najšire definicije kulture jer bi to značilo da se kulturnom politikom (npr. zakonom) uređuju svi oblici društvenog funkcionisanja (načini na koje se rukujemo, oblačimo, reči koje koristimo...). U kulturnoj politici Srbije, kultura se definiše spram svih delatnosti u nadležnosti Ministarstva za kulturu i informisanje Republike Srbije, kao što su razvijanje kulturne politike, umetnosti, umetničko stvaralaštvo, diseminacija i participacija, kulturni projekti, bavljenje kulturnim nasleđem, istraživanja u oblasti umetnosti i kulture, socijalna inkluzija i kulturni turizam. (Nacrt Nacionalne strategije za kulturu, Kompendijum). Kod građana Srbije, kultura se i dalje usko povezuje sa pristojnošću, umećem ponašanja (biti kulturni i biti „nekulturni“) i poštovanjem i učestvovanjem u „visokoj“ kulturi (Spasić, 2013). Više o kulturnim delatnostima prepoznatim zakonom u Srbiji možete videti u Zakonu o kulturi.

KULTURNA POLITIKA je domen javne politike koju čini „niz osmišljenih i povezanih mera i aktivnosti državnih i paradržavnih organa koji imaju politički, pravni i finansijski autoritet da donose legitimne odluke čija je svrha da odgovore na stvarne potrebe i probleme i koje vode ka ostvarenju jasno definisanog cilja u oblasti kulture i umetnosti.“ (Đukić, 2010:24). UNESCO u *Konvenciji o zaštiti i unapređenju raznolikosti kulturnih izraza* (Pariz 2005) polazi od definicije kulturnih politika u množini (cultural policies), podrazumevajući „politike i mere koje se odnose na kulturu, bilo na lokalnom, nacionalnom, regionalnom ili internacionalnom nivou; koje su ili fokusirane na kulturu kao takvu ili su osmišljene tako da imaju direktan efekat na kulturne izraze pojedinaca, grupa ili društava, uključujući stvaralaštvo, produkciju, diseminaciju, distribuciju i pristup kulturnim aktivnostima, dobrima i uslugama.“ (UNESCO Convention 2005: 14). Jedna od novijih definicija kulturne politike iskazana je u Međunarodnom časopisu kulturne politike (*the International Journal of Cultural Policy*), kao „eksplicitna ili implicitna promocija ili zabrana određenih kulturnih praksi i vrednosti.

AKTERI KULTURNE POLITIKE – pojam se odnosi na različite organizovane ili samoorganizovane društvene grupe koje su okupljene oko interesa da se bave donošenjem odluka u domenu kulture; ključni akteri kulturne politike su državna ili paradržavna tela (ministarstva kulture, gradski sekretarijati, opštinska odeljenja za kulturu, nacionalni saveti za kulturu, umetnički saveti, državni fondovi za kulturu), strukovna udruženja (udruženja umetnika i drugih profesionalaca), organizacije civilnog društva, korporacije, privatne organizacije u kulturi, kao i pojedinci, eksperti, naučnici istraživači.

DEMOKRATIZACIJA KULTURE je proces koji odgovara na potrebu da se najvećem broju ljudi obezbedi pristup kulturi elite (vrhunski umetnički dela), odnosno da kulturni sadržaj ne bude samo privilegija uskog kruga posvećenih, već da kroz javna ulaganja bude dostupan svima, bez obzira na društvenu grupu, klasnu pripadnost, mesto stanovanja (Merkli, 172:142); taj proces podrazumeva povećanu ulogu i finansijsku podršku države i donosilaca odluka kulturnom sektoru, te „omogućavanje ljudima da pristupe unapred određenom setu kulturnih vrednosti, izraza i proizvoda, što podrazumeva princip donošenja odluka od zgora na dole. (Mataraso i Landri 2003:12). Ovakvim uređenjem, karakterističnim za Evropu do šezdesetih godina 20. veka, država je regulisala broj zaposlenih u sektoru kulture, odlučivala o vrstama kulturnog izraza i formi. Prema rečima Matarasa i Landrija, „kulturna politika vođena tim verovanjem nastojala je da pitanje pristupa reguliše kroz smanjenje cena ulaznica, programe edukacije, besplatan ulaz u muzeje, popularizaciju kroz državne prenose i slične vrste inicijativa. Ovakav model je od kasnih šezdesetih godina kritikovan kao neodgovarajući za demokratske države“ (Matarasso i Landry, 2003: 11,12).

KULTURNA DEMOKRATIJA podrazumeva „davanje prioriteta čoveku, njegovoj kreativnosti i znanju, dok demokratizacija kulture zavisi od državnih organa uprave“ (Đukić 2010:70). Od polovine sedamdesetih, Savet Evrope prepoznaje da dotadašnji model kulturne politike nije u skladu sa razumevanjem principa demokratske države čija se demokratičnost pre svega ogleda u procesu odlučivanja kroz „participaciju zainteresovanih

aktera". Na osnovu ovakvog shavatanja, određene države polako rade na pristupu „odozdo na gore“ i razvoju participativnih mehanizama, gde je cilj, prema Savetu Evrope, „da se dospe, mimo malih grupa koje su tradicionalno poštovale učene aktivnosti kao što su klasična muzika, pozorište i lepe umetnosti, do najšire populacije“ (Đukić 2010:70). Ovakav pristup podrazumeva da se kultura ne razume samo u svom užem smislu, kao bavljenje vrhunskom umetnošću, već šire razumevanje kulture kao načina života, koje obuhvata bavljenjem kulturom u slobodno vreme i amaterizam, ali i raznovrsne oblike kulturnog izraza poput rasonode, novih tehnologija, medija (Đukić 2010:70).

KULTURNI ŽIVOT podrazumeva postojeću situaciju u kulturi (na primer trenutni nivo učešća građana u kulturnim praksama, mogućnosti za kulturno i umetničko obrazovanje, trenutni budžet Republike Srbije za kulturu), a **KULTURNI RAZVOJ** proces kretanja ka projektovanoj budućnosti (strateško planiranje, formulisanje i realizovanje dugoročnih ciljeva) (Đukić, 2010: 30).

TRŽIŠNO FINANSIRANJE KULTURE podrazumeva liberalni model kulturne politike, karakterističan za SAD, gde su sredstva stvaranja i difuzije dobara kulturne privatna svojina, dok država ne sme da utiče na razvoj kulturne politike kako ne bi ugrozila njenu autonomiju (Dagićević-Šešić i Stojković 2003:23). Međutim, država i u ovom slučaju raspolaže instrumentima kulturne politike, kojima stvara ili ograničava mogućnosti za tržišno opstajanje kulturnog sektora, kroz indirektno regulisanje ponude i potražnje. (Đukić, 2010: 109).

DRŽAVNO SUBVENCIONISANJE podrazumeva državni model kulturne politike, nastao krajem 18. veka zajedno sa stvaranjem nacionalnih država. U ovom modelu, država donosi zakone koji uređuju kulturu, planira strategiju kulturnog razvoja, obezbeđuje finansijska sredstva odnosno budžet za kulturu i koristi čitav niz mera i instrumenata kojima upravlja kulturnim životom i kulturnim razvojem građana. Ovakav model finansiranja je u skladu sa idejom demokratizacije kulture, gde država i određuje kakav sadržaj će podržati, kako će ga distribuirati i kome će ga učiniti dostupnim. I dok s jedne strane ovaj model spušta tržišnu cenu umetničkih proizvoda i time ga čini dostupnim većem broju građana, sa druge strane postoji rizik od netransparentnosti raspodele javnih sredstava, kao i prekomerne kontrole sadržaja. Danas je u Evropi retkost da kulturni akteri mogu u potpunosti da se oslone na podršku države, već se primenjuje mešoviti model finansiranja - delom iz državnog budžeta, a delom i od privatnih donacija i dotacija, a u nekim slučajevima i od sopstvenog profita.

INSTRUMENTNI KULTURNE POLITIKE su mere, inicijative, aktivnosti, koje na određeni način, direktno ili indirektno, podstiču ili suzbijaju određeni vid kulturne delatnosti i prakse. Postoje finansijski, pravni, organizacioni i vrednosno-idejni instrumenti kulturne politike, koji mogu biti podsticajni i represivni.

INTERNACIONALIZACIJA je niz mera i odluka kojom kulturne politike jedne države stimuliše kulturnu diplomatiju i međunarodnu saradnju kroz potpisivanje bilateralnih i multilateralnih sporazuma, ratifikacije međunarodnih konvencija, učešće u internacionalnim projektima, podsticanje razmene i mobilnosti kulturnih radnika, umetnika kao i samih dobara. U Srbiji, u okviru Ministarstva kulture funkcioniše Sektor za međunarodnu saradnju. Više o Sektoru za međunarodnu saradnju http://www.kultura.gov.rs/cyr/medjunarodna-saradnja/o_sektoru.

NACIONALNA KULTURA se odnosi na sve kulturne prakse i sadržaje koje jedna država prepoznaje kao izraz svog nacionalnog identiteta (jezik i pismo, nacionalna zastava i nacionalni simboli, mitovi, znamenite ličnosti i događaji). Negovanje nacionalne kulture, osim negovanja nacionalnih vrednosti i identiteta, može da ima za cilj i jačanje internacionalnog „imidža“ države, gde su primarne asocijacije koje se uz neku državu vezuju upravo njena kulturna dobra i delatnosti - poput hrane (Francuska), mode (Italija) ili kulturno-turističkih lokaliteta (na primer Kineski zid).

SAVREMENO STVARALAŠTVO jeste sadašnji umetnički i kulturni izraz. Savremeno stvaralaštvo može podrazumevati produkciju potpuno novih sadržaja, ali i (re)interpretaciju, prenamenu ili adaptaciju postojećih. Galerije, pozorišta, kulturni centri.

KULTURNA BAŠTINA - prema FARO konvenciji, pojam se odnosi na „grupu resursa nasleđenih iz prošlosti koje ljudi prepoznaju, nezavisno od vlasništva, kao refleksiju i izraz njihovih uvek rastućih vrednosti, verovanja, znanja i tradicija. Uključuje sve aspekte okruženja koji je rezultat interakcije između ljudi i mesta kroz vreme“ (Faro 2005). Kulturna baština može biti materijalna (umetnička dela, arhitektura, arheološka nalazišta i iskopine, ostaci...) i nematerijalna (muzika, običaji, priče, narativi, plesovi, recepti...). Slava je 2014. stavljena na UNESCO listu svetske nematerijalne kulturne baštine.

VII Literatura i korisni linkovi

- Asocijacija Nezavisna kulturna scena Srbije, <http://nezavisnakultura.net/>, pristupljeno 1. marta 2019.
- Connerton, P. (2008). Seven types of forgetting. *Memory Studies*, 1(1), 59-71.
- Council of Europe, <https://www.coe.int/en/web/portal>, pristupljeno 1. marta 2019.
- Cvetičanin, P. Milankov, M. (2011). *Kulturne prakse građana Srbije*. Beograd: Zaprokul.
- Desk Kreativna Evropa Srbija, <http://www.kreativnaevropa.rs/>, pristupljeno 1. marta 2019.
- Dragičević Šešić, M, Dragojević, S. (2005). *Menadžment u kulturi u turbulentnim okolnostima*. Beograd: Clio.
- Dragičević Šešić, M, Mihaljinac, N. (2019). "Serbia" in: King, I, Schramme, A. (eds.) *Cultural Governance in a Global Context: An International Perspective on Art Organizations*. London: Palgrave Macmillan.
- Dragičević Šešić, M, Mijatović, Rogač, Mihaljinac, N. (ur). (2017). *Cultural diplomacy: arts, festivals and geopolitics, cultural diplomacy arts, festivals and geopolitics*. Beograd: Desk Kreativna Evropa Srbija, Institut FDU.
- Đukić, V. (2012). *Država i kultura - studije savremene kulturne politike*. Beograd: Institut FDU.
- Evropa Nostra Srbija, <http://europanostraserbia.org/>, pristupljeno 1. marta 2019.
- građani Srbije vide tranziciju: istraživanje javnog mnjenja
Institut Fakulteta dramskih umetnosti u Beogradu, <https://www.fdu.edu.rs/strane/institut/234>, pristupljeno 1. marta 2019.
- Jezici i nacionalizmi, <http://jezicinacionalizmi.com/> pristupljeno 1. marta 2019.
- Karavan - sređivanje dvorišta, NKSS: <http://nezavisnakultura.net/2017/04/08/karavan-sredivanje-dvorista/>, pristupljeno: 26. aprila, 2019.
- Kosanović, N. (2015), Pometnja na Trgu: Studentski protest: Želimo muzeje, a ne šund i kič!, Blic: <https://www.blic.rs/vesti/beograd/pometnja-na-trgu-studentski-protest-zelimo-muzeje-a-ne-sund-i-kic/r6fvrfn>, pristupljeno: 26. aprila, 2019.
- Matarasso, F, Landry, C. (2003). *Uvnoteženje delovanja: 21 strateška dilema u kulturnoj politici*. Beograd: BalkanKult.
- Mekli, Ž. (1981). Kulturna demokratija. *Kultura*, 53, 142 - 145.
- Mihaljinac, N, Đorđević, M. (2019). "Od čuvanja javnog interesa do preduzetništva: Srbija i dileme kulturne politike u procesu evrointegracija, *Kultura*, Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka.
- Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije, <http://www.kultura.gov.rs/>, pristupljeno 1. marta 2019.
- Nacionalni savet za kulturu, <http://www.nsk.gov.rs/>, pristupljeno 1. marta 2019.
- Negujmo srpski jezik (2016). Ministarstvo kulture i informisanja RS: <http://www.kultura.gov.rs/lat/aktuelnosti/predstavljena-akcija-negujmo-srpski-jezik>
- Ružica, M. (2010). Država i/ili tržište - neoliberalizam i/ili socijaldemokratija", u: Srećko Mihailović i drugi, Kako Seecult - Portal za kulturu Jugoistočne Evrope, <http://www.seecult.org/>, pristupljeno 1. marta 2019.
- Spasić, I. (2013). *Kultura na delu. Društvena transformacija Srbije iz Burdijevske perspektive*. Beograd: Fabrika knjiga. tranzicije, Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, str. 29-46
- UNESCO Konvencija o zaštiti i unapređenju raznolikosti kulturnih izraza (2005)
UNESCO, <https://en.unesco.org/>, pristupljeno 1. marta 2019.
- Zašto da-ne u EU. (2016). Seecult: http://www.seecult.org/tag/zasto-da-ne-u-eu?fbclid=IwAR1QYfMkhtzKTBaSibIvwYfAqQgZLm3ujdK_dZH9mEnQjk6mLVqduTAYco, pristupljeno: 26. aprila, 2019.
- Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, <http://zaprokul.org.rs/>, pristupljeno 1. marta 2019.

VIII O UNESCO Katedri za kulturnu politiku i menadžment

UNESCO katedra, zajednički program sa Univerzitetom Lion 2, Lion, Francuska

Studije kulturne politike i menadžmenta u kulturi predstavljaju program specifičnih profesionalnih usmerenja u oblasti menadžmenta u kulturi i umetnosti, kulturne politike, komunikacije i medija.

Studijski program, koji se odvija na engleskom i francuskom jeziku, stekao je međunarodni ugled i titulu UNESCO katedre. Uz akreditaciju dva francuska univerziteta - Institut d'Etudes Politiques de Grenoble (Université Pierre Mendès-France) i Université Lyon 2 i podršku drugih univerziteta, profesionalnih organizacija i eksperata iz cele Evrope, program privlači studente iz balkanskih zemalja, ali i studente iz Evrope i širom sveta.

Posebnu pažnju program poklanja pitanjima i problemima komunikacije i kulturne saradnje između balkanskih zemalja, kao i ideji kulturnog pluralizma.

Ove studije su jedinstvena prilika za međusobno upoznavanje i povezivanje budućih kreatora kulturne politike i menadžera razvojnih projekata i kulturnih / umetničkih / medijskih institucija i organizacija u zemljama Balkana. Njihov zajednički rad i saradnja sa profesorima međunarodnog renomea stvaraju izuzetne uslove za stalno unapređivanje nastavnog programa i procesa, kao i za suštinsku promociju i implementaciju principa kulturnog pluralizma na Balkanu.

U akademskoj 2018/2019. godini studijski program obeležava 15 godina postojanja. Tokom proteklih 15 godina program je uspešno završilo i steklo zvanje menadžera u kulturi i medijima preko 430 studenata iz celog sveta - od regiona pa sve do Meksika, Senegala, Benina, Kine, Brazila, Amerike, i još mnogih. Pored široke mreže alumnista i alumnistkinja, master program je ugostio i preko 200 predavača iz celog sveta.

Kontakt: <http://www.arts.bg.ac.rs/>, coordinator@arts.bg.ac.rs, Kosančićev venac 29 Beograd, Tel: +381 11 2624 281, FB: <https://www.facebook.com/UNESCO-Chair-in-Cultural-Policy-and-Management-MA-Studies-257905927556623/>

IX O autorkama studije

Nina Mihaljinac je docentkinja na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu na Katedri za menadžment i produkciju pozorišta, radija i kulture, oblast menadžment u kulturi i kulturna politika. Predaje strateški menadžment u kulturi, kreativne industrije (osnovne studije), kao i predmete u oblasti menadžmenta u kulturi i kulturne politike na master i doktorskim studijama. Angažovana je na UNESCO Katedri za menadžment i kulturnu politiku Univerziteta umetnosti u Beogradu na predmetu kulturna politika od 2014. godine i gostujući je predavač na Univerzitetu Lion II, Francuska. Radi i kao menadžer projekata u Desku Kreativna Evropa Srbija pri Ministarstvu kulture RS.

Učestvovala je u velikom broju domaćih i međunarodnih istraživačkih projekata i naučnih konferencija u domenu kulturne politike, menadžmenta u kulturi i kulture sećanja, koje su podržali Evropska unija, ENCATC i ELIA mreža, COST, MED Culture program, Britanski savet, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, univerziteti i istraživački centri u Austriji, Danskoj, Francuskoj, Makedoniji, Nemačkoj, Poljskoj, Srbiji. Objavila je preko 20 naučnih radova (između ostalog, za izdavače poput Palgrave Macmillan i Sage) i 4 monografije. Poslednja se bavi temom umetničkog predstavljanja NATO bombardovanja SRJ Umetnost i politike sećanja: trauma 1999. Beograd: Institut FDU i Clio.

Ana Fotev je master menadžer u kulturi i medijima i master teoretičar umetnosti. Trenutno radi kao stručni saradnik Centra za interdisciplinarnu studiju Univerziteta umetnosti u Beogradu i koordinatorica UNESCO katedre za kulturnu politiku i menadžment. Anina polja interesovanja su iz oblasti kulturne politike, sociologije kulture i politike umetničkog i kulturnog obrazovanja. Saraduje s brojnim organizacijama civilnog sektora - kao što su Centar za antiautoritarne studije (CAAS), Asocijacija Nezavisna kulturna scena Srbije (NKSS), Kolektiv za promociju savremene muzike Studio6, Tim za MED, Stanica - servis za savremeni ples, No Borders Orchestra i druge. Poslednji projekti uključuju ciklus predavanja o kulturnoj diplomatiji i kulturnim odnosima *EUNIC Talks*, u saradnji sa EUNIC Srbija klasterom kulturnih centara i UNESCO katedrom za kulturnu politiku i menadžment, seminar "Preduzetništvo u kulturi" u organizaciji Centra za antiautoritarne studije, a u saradnji sa UNESCO katedrom, Novom Iskrom i Propulsion-om, kao i festival *Na sopstveni pogon* Asocijacije NKSS. U svom istraživanju se do sada bavila razvojem publike u okviru klasične muzike, kulturnom participacijom i umetničkim obrazovanjem.